

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLIX/2

БЕОГРАД

2018

Примљено 18. децембра 2018. г.
Прихваћено 28. децембра 2018. г.

НАТАША С. ВУЛОВИЋ*
МАРИЈА С. ЂИНЂИЋ
ДАНИЈЕЛА М. РАДОЊИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ РЕЧНИКА САНУ.¹ ДВАДЕСЕТ ТОМОВА СРПСКОГ ТЕЗАУРУСА

Предмет овога рада јесте израда Речника САНУ и до сада објављених 20 томова овог речника. У тексту се разматрају концепција његове израде, његов научни и лексикографски значај. Такође, износе се неки занимљиви подаци у вези са Речником САНУ. Посебна пажња посвећена је 20. тому овог речника.

Кључне речи: речник, лексички фонд, лексикографска обрада, грађа за израду речника, одредница, стране речи, изрази.

Речници представљају различито организоване пописе речи (било азбучно, појмовно, или како другачије) праћене тумачењима њиховог значења.² Узимајући у обзир чињеницу да постоје две врсте речника, лингвистички и енциклопедијски, може се рећи да лингви-

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs
marija.djindjic@isj.sanu.ac.rs
daniijela.radonjic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка исцртавања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Текст представља значајно проширену верзију предавања *Речник САНУ и његов нови њом*, који су ауторке прочитале 20. новембра 2018. године у Коларчевој задужбини, у оквиру циклуса „Српски речници од Вука до данас“ поводом двеста година од првог издања Српског рјечника.

¹ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, у даљем тексту Речник САНУ или Речник.

² О речницима, пре свега дескриптивним исп. Гортан Премк 2017: 291–292.

стички речници „идентификују реч као јединицу лексичког система“ (Гортан Премк 2017: 291), и да се они међу собом разликују по језичкој грађи коју обрађују, по времену из кога је та грађа, по начину на који грађу обрађују, како је организују, затим по намени, по обиму и др. Такође, овакви, лингвистички речници могу бити описни (дескриптивни речници) и специјални, при чему дескриптивни речници могу бити тезаурусног типа (обухватају лексику једног језика или књижевну лексику једног језика) или ужег типа (обухватају само део лексике једнога језика). Тезаурусне речнике сматрамо примарним, док су други речници ужег типа изведени, секундарни. У лексикографији једнога језика, па тако и српскога језика, дескриптивни речници заузимају централно место. Такав тип великог тезаурусног речника српског језика јесте Речник САНУ. Он пописује и описује богатство лексичког фонда српског језика, како књижевног, тако и народног језика. Иако се често истиче да Речник САНУ, као велики дескриптивни речник тезаурусног типа претендује да обухвати целокупни лексички фонд српског језика у протекла два века, такав задатак није могуће у потпуности остварити. Посао на изради оваквих речника обично је вишедеценијски, док нове речи настају такоређи свакодневно. Ипак се без устручавања може рећи да Речник САНУ најпотпуније представља лексику српског језика.

Ако се осврнемо на историјат израде Речника САНУ,³ пре свега треба истаћи да је прикупљање грађе за овај речник започето на иницијативу академика Стојана Новаковића. Новаковић је посебним посланицама (1887. и 1893. године) указао на потребу почетка рада на „новом Српском речнику“, након чега је и основан Лексикографски одсек Српске краљевске академије. Прва огледна свеска објављена је 1913. године под називом *Српски речник књижевнога и народнога језика*. Између два светска рата, а посебно пред почетак Другог светског рата, када је пословима руководио Александар Белић, наставило се са допуњавањем грађе примерима из новијих књижевних дела и часописа, примљене су и нове збирке речи из народних говора, а у то време у састав грађе ушли су и први примери из књижевних дела хрватских писаца. Нова огледна свеска Речника реализована је током ратних година до 1944. године, под руководством Радосава Бошковића, а публикована је после рата под насловом *Речник српскога књижевног и народног језика, оглед I*. У оквиру Академије наука 1947. године оснива се Институт за српски језик, на челу са Александром Белићем као управником. Нова огледна свеска излази из штампе 1953. године под називом *Речник српскохрватског књижевног језика*, док је први

³ Детаљније о историјату Речника САНУ в. Ристић 2014; Ристић – Лазич Коњик 2016; Ивановић 2018.

том објављен 1959. године као *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, а тај назив се задржао и до данас. Стога, можемо рећи да временски период који обухвата лексички материјал почиње од почетка 19. века, од периода Вука и Доситеја, па до данашњег времена, с обзиром на то да је ексцерпција новије грађе у току.

Подаци које до сада имамо говоре у прилог томе да ће, када буде завршен, Речник САНУ бити међу највећим, најобимнијим дескриптивним речницима словенских језика. Када је почињао рад на изради Речника, првобитна процена била је да ће он имати приближно 20 томова, и да ће обухватити око 350.000 речи. Изласком његове 20. књиге по реду број до сада обрађених речи јесте нешто више од 241.000. Процењује се да је у питању половина посла и да ће за обраду преосталих речи бити потребно још најмање 15 томова. Како се речничка грађа континуирано осавремењује, чиме се Речник богати новим изворима, али и новим речима, разумљиво је да је из повећања обима грађе нужно проистекло и повећање обима Речника. Да Речник САНУ представља најзначајнији лексикографски пројекат на овим просторима, потврђују и сами подаци о броју речи које он бележи:

I том (од <i>А</i> до <i>Богољуб</i>)	16.212,
II том (од <i>богољуб</i> до <i>Вражогрнци</i>)	15.344,
III том (од <i>вразнуџи</i> до <i>гушчурина</i>)	14.985,
IV том (од <i>Д</i> до <i>дугуља</i>)	13.973,
V том (од <i>дугуљан</i> до <i>закључиџи</i>)	14.174,
VI том (од <i>закључница</i> до <i>земљен</i>)	10.751,
VII том (од <i>земљенасџи</i> до <i>инџонирање</i>)	11.796,
VIII том (од <i>инџонираџи</i> до <i>јурве</i>)	11.824,
IX том (од <i>јургеџи</i> до <i>колиџва</i>)	14.960,
X том (од <i>колиџи</i> до <i>кукуџица</i>)	15.524,
XI том (од <i>кукуџика</i> до <i>маква</i>)	14.460,
XII том (од <i>маквен</i> до <i>мозурица</i>)	13.698,
XIII том (од <i>моџре</i> до <i>наклаџуша</i>)	10.087,
XIV том (од <i>накласаџи</i> до <i>недоџруо</i>)	8.565,
XV том (од <i>недоџуџав</i> до <i>нокаваџ</i>)	9.499,
XVI том (од <i>нокаџи</i> до <i>одврзиваџи</i>)	7.968,
XVII том (од <i>одвркао</i> до <i>Ојово</i>)	8.056,
XVIII том (од <i>ојовргавање</i> до <i>оџариџи</i>)	8.500,
XIX том (од <i>оџаџи</i> до <i>џеџогласник</i>)	11.511,
XX том (од <i>џеџогодан</i> до <i>џогдегод</i>)	9.370. ⁴

⁴ Број речи по томовима варира. Разлога за то је више, а један од најважнијих јесте категорија одреднице, тј. велики број глагола (како је то нпр. у 18. тому), или

Уколико желимо да читаоцу и кориснику сликовитије прикажемо Речник САНУ, можемо навести и следеће податке: укупан број одредница износи 241.257, до сада објављених 20 томова Речника САНУ обухвата 16.000 страница великог формата двостубачно, густо штампаног речничког текста, укупна тежина објављених томова износи близу 36 кг, а њихова дужина више од једног метра. А свакако је занимљив и податак да би нам, ако бисмо покушали да читамо по једну страницу речничког текста дневно, биле потребне чак 43 године да прочитамо до сада објављене томове Речника САНУ.⁵

Како бисмо сагледали место и значај Речника САНУ у српској лексикографији, осврнућемо се и на релевантне речнике српског језика, на податке о њиховом типу и броју обрађених одредница (ради веће прегледности представљени су табеларно).

БРОЈ РЕЧИ У РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

РЕЧНИК	тип речника	број одредница
Вуков Српски рјечник (1818)	речник књижевог језика на народној основици	26.270
Вуков Српски рјечник (1852)		преко 47.000
Речник ЈАЗУ	речник књижевног и народног језика	300.000
Речник М. Московљевића ⁶	речник савременог књижевног језика	50.000 речи
Речник МС (шестотомни)	речник књижевног језика	150.000
Једнотомни речник МС	речник књижевног језика	80.000
Речник САНУ (1–20, <i>А–йогдегод</i>)	речник књижевног и народног језика	до сада око 240.000

лексема са много значења, лексема са развијеном фразеолошком парадигмом, која се бележи испод значења речи под квалификативом Изр. (као што су то нпр. лексеме *око*, *памет*, *пас*, *певати*, *писмо*, *пишање*).

⁵ Исп. са подацима изнетим након завршеног 17. тома Речника (Вуловић–Бинђић–Радоњић 2008: 172–173).

⁶ *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником* др Милоша Московљевића, чије се прво издање појавило 1966. године, било је забрањено и готово цео његов тираж је уништен. Стога, нажалост, овај речник није могао имати улогу која му је била намењена.

Илустрације ради, Речник САНУ можемо упоредити са још једним дескриптивним речником. У питању је највећи дескриптивни (историјски) речник енглеског књижевног језика, *Oxford English Dictionary*,⁷ чија је израда отпочела средином 19. века, свега пар деценија пре него што су почеле припреме за рад на Речнику САНУ. У току је израда трећег, допуњеног издања *Оксфордског речника енглеског језика*, које се, за сада, припрема једино у електронској верзији, а то је посао који треба обавити и за Речник САНУ.

Oxford English Dictionary (OED)	– 1. издање, из 1928. године броји 10 томова и око 400.000 речи и израза; ⁸ 2. допуњено издање, из 1989. године броји 20 томова и око 22.000 страница (штампана и електронска верзија). – У току је израда трећег, допуњеног, електронског издања. ⁹
Речник САНУ	– До сада објављених 20 томова (1959–2017) обухвата 241.257 одредница на 16.000 страница. – У току је израда 21. тома, а очекује се још најмање 16 томова (чиме ће се укупан број одредница приближити броју од 500.000).

Речник САНУ од свога првог тома има јасну концепцију и методологију за све фазе израде, како у одабиру грађе и одређивању значења, у утврђивању њиховог редоследа, тако и у стилистичкој и граматичкој обради лексема, и у представљању појединих граматичких категорија (в. Ристић 2007: 139).¹⁰ „У складу са лингвистич-

⁷ Једно од мишљења које се у литератури може срести јесте и да енглески језик поседује најбогатији лексички фонд (McCrum–Cran–MacNeil 1992: 1).

⁸ Скрећемо пажњу на то да ову чињеницу треба имати у виду приликом поређења броја одредница у овом речнику и Речнику САНУ, који израде не наводи посебно, као засебне одреднице.

⁹ Подаци преузети са интернет странице *Оксфордског речника енглеског језика* (<https://public.oed.com/history/>).

¹⁰ Проблемима методологије рада на Речнику САНУ највише су се бавили Митар Пешикан, Ирена Грицкат и Даринка Гортан Премк. Неопходно је споменути и *Уједињена за израду „Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ“*, спис интерног карактера који је намењен обрађивачима и сарадницима Института, у чијој су изради највише су били ангажовани Ирена Грицкат, Драгослав Илић и Митар Пешикан, а који према речима Е. Фекетеа представља „својеврстан збир лингвистичко-лексикографских начела наше науке о језику, а не само пуки скуп методолошких скица за израду Речника“ (Фекете 1993: 33–34). Фекете указује и на то да су прве свеске речника биле знатно „критичније у погледу селекције материјала, сажетије у разграничавању значења речи и концизније при дефинисању – рађене с идејом да

ком концепцијом у обради лексеме, након одредничке речи дају се граматички и семантички подаци о речи. Одреднице су наведене у књижевном фонолошком и морфолошком облику и са акцентом који одговара акценатском систему књижевног језика, уз указивање на акценатске промене у парадигми.¹¹ Иза одреднице даје се и ознака њене граматичке категорије. Када је потребно, наводи се и етимологија, а уз маркиране речи наведени су и квалификатори употребне и функционалностилске вредности. У оквиру граматичких информација дају се и синтаксичке карактеристике речи.¹² Дефиниција се најчешће састоји од описног дела и синонима (уколико одредница има синониме), а у неким случајевима наводе се и антоними. Иза дефиниције налазе се примери који потврђују употребу неке речи и њено значење у језику. Примери су распоређени претежно хронолошки, од старијих времена до данас, а води се рачуна и о њиховој територијалној и стилској разноврсности – како би се потврдила територијална и функционалностилска употреба речи¹³ (Вуловић–Ћинђић–Радоњић 2008: 174–175). Речник САНУ представља дескриптивни речник књижевног и народног језика, али он има и елементе нормативности; нормирање се спроводи различитим лексикографским поступцима: упућивачким дефиницијама или квалификаторима (као што су: покр(ајинско), дијал(екатско), некњ(ижевно), вулг(арно), варв(аризам) и др.), који обавештавају кориснике речника о нормативном статусу речи, односно о статусу њеног појединачног значења (в. Грицкат 1960: 218; Упутства: 2).

Грађа за речник, по својој природи врло разноврсна, ексцерпирана је из неколико хиљада дела (књижевних, стручних, популарних), неколико стотина дијалекатских збирки речи, из часописа и новина и других публикација, као и из дела народног стваралаштва, из речника

цео корпус не премаши десет томова. Касније се од тога одустало, тако да се новије свеске одликују већом разуђеношћу значењских нијанси речи, исцрпнијом семантичко-синтаксичком стилизацијом дефиниције, богатијом контекстуалном илустрацијом значења, знатнијом искоришћеношћу лексичке грађе и др.“ (Фекете 1997: 47).

¹¹ У књижевном облику и са књижевним акцентом дају се и лексеме оквалификоване као покрајинске, што је предмет сучељавања мишљења међу домаћим лингвистима. О неким аспектима овог проблема в. Гортан Премк 1980а; Гортан Премк 2004.

¹² Подацима о синтаксичкој позицији речи дефинишу се синтагматске карактеристике једне од компонената парадигматских значења речи, при чему се ти подаци дају „само за оне синтагматске карактеристике речи (било целе речи било неког од њених значења) које су битне, неопходне за реализацију значења које се идентификује или које су по било чему необичне, особене за општи лексички тип коме реч припада“ (Гортан Премк 1980б: 92).

¹³ О структури речничког чланка исп. Гортан Премк 1980а; Драгићевић 2007: 30–32.

и енциклопедија у којима се релевантна грађа може пронаћи. У грађу је укључен „материјал из свих области писане речи – науке, уметности, политике, журналистике, администрације, привреде, спорта, домаће и стране терминологије, техничких дисциплина различитих струка, па и колоквијалног миљеа, дакле грађе целокупне наше културе“ (Фекете 1993: 26). По свом временском опсегу грађа обухвата период од почетка 19. века до данашњег времена (в. Фекете 1993: 30; Пешикан 1973–1974: 13, 16), односно од аутора попут Георгија Захаријевића, Вићентија Ракића и Павла Соларића, па до савремених српских књижевника попут Радована Белог Марковића, Горана Петровића, Михајла Пантића. У ексерпирењу грађе за овај речник, што је подразумевало и подвлачење у књигама речи за ексерпцију, и исписивање речи са потребним речничким окружењем на листиће, учествовали су између осталих и Стојан Новаковић, Јаша Продановић, Милорад Митровић, Радоје Домановић, Јован Скерлић, Глиша Елезовић, Милош Московљевић, Александар Белић, Исидора Секулић, као и многи други знаменити и заслужни културни посленици. Међу онима који су сакупљали збирке речи вредно је поменути и нпр. Јована Јовановића Змаја, Светозара Ћоровића, Новака Радонића, Марицу Косановић Теслу.¹⁴ Интересантан је и податак да је у току Другог светског рата Иво Андрић тражио да му се одобри учешће у раду на Речнику, међутим до те сарадње ипак није дошло.¹⁵

Целокупна речничка грађа према извршеној процени садржи приближно 10 милиона листића са исписаним речима и примерима њихове употребе. Ови листићи чине картотеку смештену у 32 метална ормана у наменским просторијама Института. Дигитализација картотеке је у току; листићи су скенирани и припремљени за даљу обраду у процесу дигитализације. Разлог за приступање послу дигитализације картотеке јесте чињеница да она представља материјал не само непроцењиве језичке и научне него и културне вредности. О њеном значају сведочи и податак да је грађа за Речник током Другог светског рата, у фебруару 1944. године, због опасности од бомбардовања, премештена у трезоре Народне банке (Белић 1959: XVIII), у којима је истовремено чувано и Мирослављево јеванђеље.

¹⁴ У Уводу Речника САНУ (Белић 1959) наведени су детаљни подаци о учесницима у ексерпцији грађе.

¹⁵ Према архивским подацима у Институту за српски језик: „Г. Иво Андрић изјавио је жељу да и он, као члан Академије, сарађује на Речнику“ (председник Српске краљевске академије А. Белић у званичној преписци са комесаром Министарства просвете, од 8. августа 1941. године; заведено под бр. 235).

Највећи број ексцерпираних листића, као и одредница, има слово *П*.¹⁶ То значи да речи на ово слово заузимају највећи број томова, и претпоставља се да ће их бити осам укупно јер за њихову обраду постоји тачно сто шездесет пет кутија, а у свакој од њих је 4000 до 4500 листића, не рачунајући новију грађу. Дакле, за речи које почињу овим словом исписано је око милион листића. Један од разлога за овако богат инвентар јесте и чињеница да слово *П* обухвата бројне речи настале префиксацијом,¹⁷ творбеним процесом у којем учествују веома продуктивни префикси (*ѿо-*, *ѿод-*, *ѿре-*, *ѿред-*, *ѿри-*, *ѿро-*).

*

Кооауторска концепција рада у 20. тому остала је иста као и у претходним томовима, а она се спроводи у више лексикографских фаза и поступака:

- обрада (раде је обрађивачи) – израда прве верзије текста на основу грађе;
- помоћна редакција (коју раде помоћни уредници) – израда друге верзије текста на основу прве верзије текста и на основу грађе;
- редакција (коју раде редактори, уредници Речника) – израда коначне верзије текста на основу друге верзије која ће, са неким изменама и дорадама, бити објављена у речнику;
- суредакција – ревизија редакцијског текста (коју раде редактори, уредници):
 - сређивање суредаторских напомена (ради редактор);
 - рецензија текста (раде је два рецензента, које одређује Академија; обично су то академици или врхунски лингвисти);
 - сређивање рецензентских напомена (раде редактори на сопственим редакцијама).

Семјуел Џонсон, аутор *Речника енглеског језика (A Dictionary of the English Language)* истакао је како се међу несрећним смртницима налази и писац речника, кога човечанство није сматрало учеником већ робом науке, као и чињеницу да сваки други аутор може тежити похвали, док лексикограф може само да се нада да ће избећи прекор. У своме речнику лексикографа је дефинисао као писца речника; *безоѿас-*

¹⁶ Што је случај и у другим словенским језицима.

¹⁷ Према речима В. Павковића, још од прве књиге Речника „префикси се посебно региструју и обрађују на почетку парадигми које оформљују. У почетку рада на речнику овакве семантичке парадигме нису исцрпно обрађиване. Касније се унеколико изменио однос према том делу нашег лексичког блага, па су овако сложене речи детаљно, у складу са могућностима грађе, дефинисане и илустроване примерима“ (Павковић 1984: 114).

ног *йрегаоца* који је заокупљен трагањем за оригиналним и исцрпним значењем речи (Џонсон 1755, под *lexicographer*¹⁸). Уз то, *безойасне йрегаоце* колективних речника као што је Речник САНУ прати судбина и својеврсне анонимности, те ћемо овом приликом да поменемо цео тим који је радио на 20. тому.

Рецензије текста урадили су проф. др Даринка Гортан Премк, проф. др Милорад Дешић и академик Милосав Тешић. И овај том је, као и претходни томови, резултат тимског рада сарадника Института за српски језик САНУ. Уредници књиге су др Даринка Гортан Премк, мр Милица Вујанић, академик Милосав Тешић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић, мр Васа Павковић, мр Милорад Симић, др Никола Рамић, др Рада Стијовић (председник Уређивачког одбора), мр Љиљана Ного, мр Радојка Вуксановић, др Неђо Јошић и др Александра Марковић. Учесници у обради и помоћној редакцији су др Милосав Чаркић, др Радмила Жугић, др Марија Ђинђић, др Наташа Вуловић, др Ружица Левушкина, Мирјана Којић, др Драгана Ратковић, др Драгана Радовановић, др Ивана Лазић Коњик, др Владан Јовановић, др Бојана Милосављевић, др Гордана Штрбац, др Светлана Ђирковић, мр Марија Милосављевић Тодоровић, мр Мирјана Гочанин, др Марина Спасојевић, др Ненад Ивановић, др Драгана Цвијовић и Бојана Томић. Техничку редакцију текста урадили су др Јованка Милошевић и Никола Санковић. Наведени подаци о ауторима у разним фазама израде су веома важни, јер указују на то да је Речник САНУ монографско дело састављено од бројних ауторских секција и да су самим тим аутори одговорни за своје лексикографске обраде.

О томе да је Речник САНУ научно лексикографско дело изузетно високог квалитета говори и податак о великој цитираности у *Српском цитираном индексу*, о наведености у неколико стотина научних радова који су посвећени различитим пољима истраживања: семантичким, дијалектолошким, контрастивној семантичкој анализи, фразеолошким и етимолошким темама, позајмљеницама, рекцији глагола и бројним другим темама (Ђинђић 2014: 115).¹⁹

¹⁸ „A writer of dictionaries; a harmless drudge, that busies himself in tracing the original, and detailing the signification of words.“

¹⁹ Као што је истакла Рада Стијовић, руководица пројекта израде Речника САНУ, на представљању 20. књиге у Српској академији наука и уметности, на материјалу Речника је за последњих 10 година урађено више од 100 докторских дисертација на Филолошком факултету у Београду. Такође, с ослонцем на њега урађени су и *Речник српскохрватскога књижевног језика* и *Речник српскога језика* Матице српске, урађени су готово сви дијалекатски речници, неки фразеолошки, као и речници језика писаца. На њега су се ослањали и аутори *Речника славеносрпског језика*, који у предговору

У овом тому је од одреднице *йей̄огодан* (**петогодан**, -дна, -дно *в. йей̄огодишњи*; исп. петогодишњи (а)) закључно са одредницом *йогдегод* (**погдегод** ијек. **погдјегод** прил. *на неким месѣима, негде, йонегде*) обрађено 9.370 речи.

Нови том садржи велики број основних, простих, неизведених речи, које чине основу лексичког система српскога језика (као глаголи *йећи* (*се*), *йиѣи*, *йлашиѣи* (*се*), *йливаиѣи*, именице *йиле*, *йечайѣи*, *йлан*, *йламен*, *йлоча*, придеви *йламен*, *йиѣиом*, *йлемениѣи*, *йоган*, *йлав*). Међу њима је и проста, деривационо непродуктивна, а полисемантички развијена лексема – предлог *йо*. Међу речничким одредницама преовлађују творенице са префиксом *йо-* (*йобеоградиѣи*, *йовишен*, *йовременосѣи*, *йоврискуша*, *йовуковски*, *йовући*, *йогајѣаниѣи*, *йогасиѣи*), које до последње граничне речи *йогдегод* заузимају око трећине ове књиге.

Уз велики број квалификатором неозначених одредница које припадају општем лексичком фонду, у 20. тому забележене су бројне број речи које су означене неким од квалификатора употребне и функционалностилске вредности. И у овом тому Речника САНУ, као и у претходном,²⁰ превагу по бројности односе покрајинске лексеме које припадају различитим сферама духовне и материјалне културе: именице *йей̄иричка*, *йей̄ировача*, *йей̄ироуље*, *йећалук*, *йећарица*, *йехлић*, *йовишка*, глаголи *йехнуѣи*, *йеѣијаѣи*, *йлионуѣи*, *йоајѣириѣи се*, *йобуландисаѣи*, *йоводнеѣи*, придеви *йећарев*, *йеѣкав²*, *йечав¹*, *йечав²*, *йовојачки*, *йоврчѣи*, *йогибенички*, прилог *йеѣаво*, *йеѣијски*, *йогански*, *йоглавушке*, заменица *йогдеки*.

Маркирана лексика подразумева и застареле именице, као *йей̄о-драмац*, *йиѣиѣаљка*, *йиѣиѣиѣелница*, *йиѣиѣољубље*, *йлаѣиѣеж*, *йлаѣиѣиѣељ*, *йоблагодарѣиѣи*, затим историзме *йей̄олеѣиѣка*, *йехарник*, *йиѣиѣос*, *йобеглуѣиѣи*, *йобир* и сл.

Лексика је тематски веома раслојена, односи се на различите области или сфере њене употребе, на шта указују многобројни квалификатори наведени у Речнику у виду скраћеница. Током времена су се додавали нови квалификатори. Тако су у 20. тому забележена два нова квалификатора: *геом.* (геометрија, геометријски) и *хришћ.* (хришћанство, хришћански). У Речнику је описана лексика из 76 тематских области, међу којима су нпр. *админисѣираѣиѣа* (адм.), *анѣироѣологиѣа* (антроп.), *архѣиѣекѣиѣура* (архит.), *боѣѣаниѣа* (бот.), *грамѣиѣика* (грам.), *зоологиѣа*

огледне свеске кажу: „Дефиниѣиѣе, систем хиѣерархѣиѣаѣиѣе и обраде полисемантиѣке структуре преузѣмани [су], уз маѣе или веће стѣлизациѣе, из Речника САНУ“ (Р. Стијовић, промоѣиѣа 20. тома Речника САНУ, 23. 10. 2018, Свечана сала САНУ).

²⁰ Исп. Ђинѣић 2014: 116–117.

(зоол.), *економија* (екон.), *етинологија*, *етинографија* (етн.), *информатика* (информ.), *козметика* (козм.), *куварство* (кув.), *лингвистика* (лингв.), *медицина* (мед.), *музика* (муз.), *политика* (пол.), *психологија* (псих.), *спорт* (спорт.), *техника* (техн.), *технологија* (технол.), *уметност* (ум.), *фармација* (фарм.), *филозофија* (фил.), *хемија* (хем.) и сл. Навешћемо неколико примера из области математике, граматике, лингвистике, психологије, филма, уметности, политике и козметике:²¹ математика (**петугао**, -гла м мат. *геометријска слика са њених углова, ограничена са њених дужи*; исп. петугаоник; **планиметрија** ж а. мат. *део геометрије који истражује геометријске облике у једној равни*); граматика (**плуралија** с мн. непром. само у изразу: ~ **тантум** (тантум) (лат. pluralia tantum) грам. *назив за именице које имају само облик множине, иј. именице које обликом множине означавају један предмет, орган и сл. састављен од најмање два дела (нпр. враћа, клешта, леђа, панталоне, љућа, уста) или власитио име које се употребљава само у множини за означавање насељених места, манастира, израза ијд. (Пљевља, Беране; Дечани, Ђурђеви стубови; Дејинци, Духови, Мајерице, Оци и др.)*; исп. сингуларија тантум; **плусквамперфек(а)т**, -кта м (према лат. plus, више, quam, него и перфек(а)т) грам. *сложени глаголски облик којим се означава радња која се (из)вршила пре друге прошле радње, давно прошло време*); лингвистика (**пехлеви**, -ија м лингв. *старји језик у западној Персији, мешавина персијског и семитског језика*); **пиктограм** м (према грч. pictos, сликан и gramma, слово) лингв. *слика, цртеж предмета као симбол појма односно речи, знак у сликовном испису, иконографији, идеограм*); психологија (**пирофобија** ж (према грч. pyg, ватра и phobos, страх) псих. *нарочито изражен, болестан страх од ватре, пургофобиа*; **латонизација** ж псих. *преовладавање духовне привлачности над сексуалношћу*); филм (**план**¹ м (лок. плану; мн. планови (планови)) (фр. plan; нем. Plan) (некњ. плам) 7. филм. *ризор, сцена снимљена из одређеног угла или равни без померања камере*; исп. крупни план (план изр.) (К–Ш 1); **крупни** ~ филм. *приказ неке сцене, лица ијд. снимљен из близине*); уметност (**пластика** ж (грч. plastikos, погодан за обликовање) 2. ум. а. *једна од грана ликовних уметности, уметности, вештина управљања криволинијом, шестодимензионалних облика и тела од чврстог материјала (камена, дрвета, метала, глине и др.), вајарство, криволинијом, вајарско дело, криволинијом, криволинијом*); политика (**плурализација** ж пол. *увођење плурализма; демократско уважавање разлика у мишљењу, одређењу и одређењу политичких права*; исп. плурализам (3)); козметика (**пилинг** м (мн. пилинзи,

²¹ Дате су само дефиниције, без илустративних примера и потврда значења.

новообјављеном, 20. тому Речника САНУ, што се може видети на примеру обраде лексеме-одреднице *пиће*: Изр. **вода за пиће** *вода која је бактериолошки и хемијски исправна, вода која се пије, пијаћа вода; жестоко (јако, тешко) пиће* *алкохолно пиће које у себи садржи велики проценат алкохола; јак на пићу* *каже се за онога ко добро подноси алкохолна пића, ко може доста да попије и да пријом остане презан; огрести у пићу, одати се пићу* *посијати пијанац, алкохоличар, проишти се; одрећи се пића, оставити пиће* *пресијати пиши алкохолна пића; при (у) пићу* *у пијаном стању; слаб на пићу* *каже се за онога кога и мала количина алкохолног пића опије; ударити у пиће* *пиши, испијати алкохолно пиће; ухватило га пиће* *каже се за онога ко се напије, ко је пијан. НПОсл човек се у пићу познаје* *пијан човек говори оно што стварно мисли, открива своју праву личност.*

Уочљиво је да се у овом речничком чланку најпре наводе терминолошке синтагме, као што је и у обради одреднице **пећ** *техн. висока пећ уређај који се користи у металургији за добијање гвожђа топљењем и редуцијом руде гвожђа; исп. пећ (2а); микроталасна пећ* *електрични кухињски уређај у којем се помоћу микроталаса за веома кратко време термички обрађује (кува, пече, одгрева и сл.) храна; Сименс-Мартенова пећ* *уређај у коме се сирово гвожђе претвара у челик изгарањем примеса и дела угљеника; уранска пећ* *в. нуклеарни реактор (под реактор изр.), уређај у којем се одвија контролисана нуклеарна реакција фисије, тј. цепања атомског језгра нуклеарног горива (углавном уранијума) ради добијања (електричне) енергије, одн. за производњу радиоактивних изотопа или неутрона, нуклеарни реактор; исп. нуклеаран; огњена пећ* *рлг. ад, њако. Потом су издвојене фразеологизирани (углавном) именичке синтагме као што је: девете пећи омело* *покр. врло далек род; исп. девета (десећа) кисела вода (под вода изр.). У засебном реду наводе се различите устаљене структурно-семантичке вишелексемне конструкције (предлошко-падешке, глаголско-именичке, реченичне), које се издвајају као што стоји у Упутствима (чл. 105): „Од синтагми треба добро разликовати синтагматске изразе. То су спојеви речи у којима 1) једна реч или цео израз има умерено или промењено значење, односно 2) такви спојеви који сами по себи имају неки нарочити смисао.“ Тиме су оне издвојене од терминолошких синтагми, а осим фразеолошких јединица садрже и форме који спадају у предмет проучавања фразеологије у ширем смислу (нпр.: перифразе, изрази, поздраве, клетве, узречице, блаже псовке итд.). Под одредницом *пећ* бележи се једна таква конструкција: **од много пећи хлеба јести** *пошати се као просјак, просјачиши.**

Навођење термилошких синтагми из различитих области науке, технике или културе чини Речник САНУ богатим извором грађе за термилошка проучавања српског језика. То се може илустровати још двама примерима из 20. тома. Најпре термилошким синтагмама под одредницом *писмо*, где је наведено 30 именичких синтагми, од чега су 29 термини из различитих области људске делатности, дипломатије, права, банкарства, односно поштански, црквени и религијски термини (7 њих су историзми): акредитивно писмо дипл. *писмено овлашћење дипломатског представника једне земље код владе друге земље*; **беговско писмо** ист. в. *босанчица (1)*; **благословено писмо** цркв. *писмени благослов, сагласносћ, доушћење*; **веровно писмо** правн. ист. *правни документи владара неке земље или црквеног великодостојника чијој се садржини верује, који је гарант за нешто*; **вредносно (новчано) писмо** *поштански коверат за слање новца или других вредносћи*; **гарантно писмо** правн. *писмена изјава која служи као материјално покриће, гаранција за нешто*; **даровно, дародавно писмо** правн. ист. *писмени доказ о дару, поклону*; **еснафско, мајсторско писмо** ист. *писани документи о изученом занату, о мајсторском праву*; **изазивачко писмо** ист. *писмена објава рата*; **калфенско (калфинско), помоћничко писмо** ист. *писани документи као доказ да је неко изучио занат и постао калфа, помоћник*; **клинасто писмо** *врста старог писма код кога један клин или више клинова заједно означавају поједине слоге, којим су се служили древни народи: Сумерци, Хејити, Вавилонци, Арамејци и др.*; **кредитно писмо** банк. *писмени налог којим банка на захтев свог клијента (физичког или правног лица) овлашћује своју филијалу или другу банку да на њен рачун, а на његово поштовање или кредитно поштовање клијента, лицу означеном у налогу исплати одређену своју новца, акредитив*; **крштено писмо** заст. *извод из књиге крштених с личним подацима о крштеној особи, крштеница, родни лист*; **мртвачко писмо** покр. *писмена потврда о нечијој смрти, умрлица*; **опозивно писмо** *писмени документи о опозиву, престанку вршења одређене дипломатске функције у некој страни земљи*; **опроштајно писмо** *писмо које самоубица оставља за собом*; **отворено писмо** *писмо које излаже мишљење, став о неком питању од општег значаја, а упућено је некоме путем медија (новина, радија, телевизије и сл.)*; **писмо са седам печата** *писмо које се чува у највећој тајносћи*; **препоручено писмо** пошт. *писмо за које пошта даје потврду о пријему и одговара за његову испоруку*; **препоручно писмо** покр. *званична писмена поштом*; **распусно писмо** заст. *писмени документи о разводу брака*; **Свето писмо** 1) рлг. *књига која садржи догме јеврејске и хришћанске религије, Библија*; 2)

разг. оно што је за некога, за нешто веома важно, значајно; *слејачко* (сљејачко) *писмо* нераспр. *писмо* којим се служе *слеји*, које се састају од исцучених *пачкица* на *пачиру*, чијом се комбинацијом добијају поједина слова, Брајева азбука; **слепо писмо** в. водени знак (*под знак изр.*); **сликовно (пиктограмско) писмо** *писање* *представљањем* *предмета* и *животиња* у *сликама*; **спроводно писмо** правн. *писмени документи* који се шаље по ономе који некога службено *спроводи*, *праћи*; **тужбено писмо** правн. заст. *писмена* *представка* суду, *тужба*; **умирно писмо** заст. *писмени документи* о *помирењу* родбине убијеног са убицом; **царско писмо** ист. најважнији законски *акт* неке земље који *владар лично потврђује*; **шифровано (шифрирано) писмо** *писмена* *порука* *писана* уговореним знацима који се могу *читати* само *помоћу* *кључа* за *шифре*. Овде је наведена и једна фразеологизирана именичка синтагма: *писмо са седам печата*, која је синонимична варијанта библизма *књига са седам печата*.

Очекивано је да под одредницом *плућа* има терминолошких синтагми из области медицине и зоологије: **голубарска плућа** мед. *алергијска реакција дисајних путева на неке материје које потичу од голубова*; **душњачка плућа** зоол. анат. *орган за дисање код паук*; **емфизем плућа** мед. *трајно увећање дисајних путева које настаје услед присуства ваздуха*; исп. *емфизем*; **запаљење, упала плућа** мед. *акутно обољење плућа изазвано вирусима или бактеријама, клицама и др. паразитима, праћено повишеном температуром, малаксалошћу, боловима у грлу и кистима и др. тегобама, pneumonia*; **корен плућа** анат. *горњи део плућа са лимфним чворовима, кроз који улазе плућне артерије и живци а излазе плућне вене, hilus pulmonis*; **морско плуће** зоол. *врста големе медузе Rhizostoma pulmo из пор. Scyphomedusae, чије тело достиже величину до 80 cm са осам усних кракова*; **туберкулоза плућа** мед. *заразно обољење плућа изазвано бактеријама врсте Mycobacterium tuberculosis одн. Коховим бацилом*; **челична плућа** мед. *направа у коју се ставља болесник који болује од парализе центра за дисање*.

Као што је већ речено, други део обраде израза обухвата глаголско-именичке и реченичне конструкције. У Речнику САНУ су различити начини обраде фразеолошке грађе. У највећем броју случајева принцип одређивања места обраде фразеологизама је лексичко-граматички, ређе семантички (в. Вуловић 2017: 259–268). Дакле, изрази и фраземе најчешће се обрађују под именицом која улази у састав фразеолошке јединице, која често јесте семантички фокус, али у неким примерима и није, што упућује на примену формалног лексичко-граматичког мето-

да.²² Каткад се праве изузеци. Наиме, у публикованом тексту Речника приказано је готово решење које је редактор дао, тако да су невидљиве многе фазе обраде, најпре критеријуми избора грађе (нпр. само устаљеност и репродуктивност нису довољне компоненте, као ни репродуктивност или експресивност), формирање фразеоформе, уопште питања лексикографско-фразеографске кодификације (Бушуј 2010: 47). Често се глаголско-именичка фразема наводи у оквиру лексикографске обраде глагола, уколико недостаје код већ обрађене именице у Речнику или је именица-одредница веома удаљена од тома у којем је глагол. Тако је и под одређеним глаголима у 20. тому наведена и обрађена таква језичка грађа. На пример, код глагола *ѝлакаѝи*, након седам значења забележени су изрази: **ђаво га плакао** нераспр. *каже се кад хоће да се изрази чуђење, дивљење и сл.*; **плакати као киша (као година)** *јак* *ѝлакаѝи*, *ѝролиѝи много суза*; **то је (било и сл.) богу плакати** *каже се кад се неѝиѝо констѝаѝује са жаљењем*. Такође, под глаголом *ѝливаѝи*, који има 8 значења, обрађени су изрази: **(некоме) плива и олово** *каже се кад некоме све иде лако у живоѝу*; **плива као секира (брус, жрвањ, цртало)** *ир. не знаѝи ѝливаѝи, ѝонуѝи*; **пливати посред противних струја** нераспр. *биѝи сналажљив, сналазиѝи се*; **пливати са струјом чиниѝи** *неѝиѝо, ѝосѝуѝаѝи у складу са владајућим мишљењем*; **пливати у дугу** *биѝи ѝрезаѝужен*; **пливати у крви** *водиѝи ѝешке, краве биѝке*; **пливати узводно (уз воду), пливати против струје** *чиниѝи неѝиѝо, ѝосѝуѝаѝи суѝроѝно од владајућег мишљења*; **пливати у оделу (ципелама)** *носиѝи ѝревелико одело (циѝеле)*; **пливати у сузама много ѝлакаѝи, много ѝаѝиѝи. Лексикографска обрада глагола *ѝобећи*, након 9 значења, наводи следеће вишелексемне конструкције: **не може се побећи из те (ове и сл.) коже** *в. из ове (ѝе и сл.) коже (не може се и сл.) никуд, никамо (ѝод кожа изр.)*; **очи му побегле у главу** *каже се за онога ко болесно изгледа, ко одаје уѝисак болесне, врло слабе, немоћне особе*; **побеглао му желудац (пупак)** *в. сѝао ми (ѝи, му иѝд.) је желудац (ѝод желудац изр.)*; **побегла ми (му, јој и сл.) реч из уста** *каже се кад неко изговори неѝиѝо нехоѝиѝце, у брзини*; **побећи главом без обзира** *в. главом без обзира (бежаѝи, уѝећи и сл.) (ѝод глава изр.)*; **побећи из војске** *самовољно оѝиѝи са фронѝа, дезерѝираѝи*; **побећи од сиротиње** *оѝоравиѝи се, уздиѝи се маѝеријално*; **побећи у прхлу земљу** *в. несѝаѝи, ишчезнуѝи са лица земље (ѝод земља изр.)*. Међу њима се издваја једна терминолошка глаголско-именичка конструкција**

²² О принципима и месту обраде фразеолошких јединица у описним речницима српског језика и примени структурно-семантичког модела в. Мршевић-Радовић 1982: 142.

побегао му желудац (пупак) в. *сїао ми (їи, му иїд.) је желудац (їод желудац изр.)*; што је прилично ретко у лексикографској грађи. У овом примеру реч је о термину из народне медицине када је неко оболео од грчева у стомаку, струнио се, те се примењује народни начин лечења, тј. намештања желуца. Некада се изрази наводе и код прилога, како је у обради прилога *їо* у 20. тому: **и по** разг. *када се жели нагласиїи їосебносїи, израженосїи їојма означеног именицом иза које сїоји (обично у їозиїивном смислу; у (на) по (пола) усред, у средини, насред; у (на) по ока (погледати, мотрити и сл.) в. исїод ока (исїод очију) (гледаїи, меркаїи, моїриїи и сл.) 2) (їод око (изр.); у по ока (говорити, рећи и сл.)* заст. покр. *без усїручавања, оїворено рећи, їребацїиїи (некоме нешїо).*

Дакле, упутствима се препоручује дефинисање израза најпре код именице, па код неке од пунозначних речи које су у компонентном саставу фразеолошке јединице, али се у пракси дешава да се и при обради предлога у грађи појаве изрази који нису претходно обрађени код именица или ће тек у наредним томовима бити обрађени под именичком одредницом, најчешће. На пример, код обраде прилога *їоврх* у 20. тому се бележе изрази: **бити поврх неког захваїиїиїи, захваїаїиїи одређену људску заједницу** (*о неком догађају, сїању и др.*); **поврх свега више од, изнад свега осїалог**; **поврх свег(а) зла, свег(а) јада, све муке и сл. уза све невоље, и їоред свих других несрећа**; **поред и поврх уз їоо и сїојеђи изнад їоога (їо значају и др.)**. Иако се тиме унеколико нарушава почетна концепција,²³ лексикографску грађу треба обрадити тамо где се она појави. Речници овог типа се раде дуго и на том раду се смењују како теорије, тако и генерације, трудећи се да основна начела остану једнообразна, а не знајући унапред како је лексичка и фразеолошка грађа распоређена у секцијама. У ту сврху користе се и упућивања на дефиницију која је наведена под именицом. Употребом упућивачких или синонимских дефиниција такође се побољшава употребна вредност речника. Препорука је да се значење не упућује на одредницу која је удаљена више томова уназад, јер то читаоца доводи у ситуацију да отвара више томова, што значи да га треба упутити на цео синонимичан израз (нпр. **у (на) по ока (погледати, мотрити и сл.) в. исїод ока (исїод очију) (гледаїи, меркаїи, моїриїи и сл.) 2) (їод око (изр.)** или **писмоносни голуб** зоол. в. *голуб їисмоноша (їод їисмоноша изр.)*). Проблем упућивања уназад на већ обрађену грађу биће успешно решен

²³ Да би требало ипак што подробније обрадити лексикографску грађу препорука је и врсног лексикографа и рецензента Речника САНУ проф. Даринке ГортанПремк.

када буде завршена верзија дигитализације објављених томова, која ће бити лако и на више начина електронски претражива.

*

Део новије грађе који је ексцерпиран и искоришћен у 20. тому Речника САНУ обухватио је 31 публикацију, међу којима је 1 дијалекатски речник (Црна Трава), 1 збирка речи из ваљевског краја. Остали извори су дела савремених српских писаца последње две деценије, чије формалне лексичко-стилске особености погодују лексикографској илустративности ексцерпираних грађе. Од њих 29, ту је 1 дело из историје хеленске културе, 1 књига записа, 1 књижевна критика, 4 збирке песама, 6 збирки прича и 16 романа. Најпре се радило на довршавању ексцерпције започете 2000. године,²⁴ а додати су и нови извори, који осим књижевних дела укључују и публицистичке изворе.

Примери нове грађе нису само „освежили“ или додатно илустровали савременим синтаксичко-стилистичким реченичним конструкцијама постојећа значења, већ су послужили и као неопходне књижевне потврде за поједина значења из опште културе, али и за формирање нових одредница. Тако су, на пример, успостављене одреднице *йикљасӣ*²⁵, *йискнӯӣ*²⁶, *йируе̄ӣница*²⁷, историзам *йехарница*²⁸, придев *йлавушан*²⁹ и др., а успостављено је и придевско значење, тј. регистрована је лексикализација трпног придева *йечен* у значењу *врућ*,

²⁴ Рад на започетој ексцерпцији прекинут је одласком техничког уредника Виолете Бабић. Захваљујући Одбору за Речник САНУ, академику Милосаву Тешићу и уредницима Васи Павковићу и Ради Стијовић (руководиоцу пројекта израде Речника САНУ), поново смо приступили том послу пре пар година, тако да смо уз довршавање започете ексцерпције додатно обогатили изворе за грађу (око 70 наслова, уз *Полишк*у). Одреднице за ексцерпцију с примерима су бирали редактори, док су у укупцавању примера у посебно направљену табелу учествовали и млађи сарадници и обрађивачи грађе Речника САНУ. Тиме је грађа сачувана у електронском облику и као таква олакшаће рад на лексикографској обради, тј. на бољем и бржем искоришћавању грађе за израду Речника САНУ.

²⁵ Поверио сам главу својим танким, пикљастим, али на кратке стазе врло хитрим ногама (Михаиловић Д., *Гори Морава*).

²⁶ Пискнуо сам као на мачку (Михаиловић Д., *Фреде, лаку ноћ*).

²⁷ Сада добијам играчку пензију ... Да сам знао, никад не бих, Вења, направио ни једну пируетицу (Деспотов В., *Јесен сваког дрвеша*).

²⁸ Узму га богови к себи на Олимп и даду му за жену своју пехарницу, Хебу, богињу младости (Ђурић М., *Изабрани огледи III, О хеленској култури*).

²⁹ Измешала се шкрипа преломљених стабала, кликтање крагуја, удар, мирис прероване земље, нешто налик смраду барута, засленљујући пламен, бол, плавушно тињање лањског лишћа (Петровић Г., *Ојсада цркве Светог Сјаса*).

вreo: Умео је да покрене масу ... Као литије, усред печеног августа, као молбу богу да кишу жедној земљи да (Николић Д., *Краљица забаве*).

Поједини примери послужили су као илустрације код многих секундарних значења или су иницирали њихово регистровање. На пример, тако је забележено секундарно значење придева *йласћичан*, за које свакако у старијој грађи није било потврде: *који услед естйейских хируршких захвајта изгледа нейриродно, извешйачено*,³⁰ такође за спортски термин *йейорка*: *ййим, екййа сачињена од йей чланова (у кошарци и др.)*,³¹ секундарно значење лексеме *йешкир* спорт. разг. *сигнал, знак за йредају борбе у сйорйу*; исп. бацити пешкир (изр.).³²

Неки од примера су добре илустрације значења уз покрајинске потврде, како је то у случају лексикографске обраде глагола *йирлийа-ййи*²: *вијоријйи, лейршаййи*,³³ као и примарног значења глагола *йискуйа-ййи*: *у дем. значењу: ййишйаййи*, као илустрација из савременог српског језика.³⁴

Међу најлепше примере новије грађе спадају потврде за старокњижевну одредницу *йлейеније*, односно за израз **плетеније словес (слова) високи сйил у йојединим жанровима средњовековне словенске књижевности у коме се реч *йоисйовећује са сушйином йа њено дејсйиво мора бијйи божансйивено и логосно као божанска реч*,³⁵ а такође и за фреквентни израз у савременом српском језику **лични печат**.³⁶**

Речник САНУ представља ризницу српскога језика и националне културе, а као национални корпус важан је извор за научна истраживања (из области лингвистике, етнологије, балканологије, историје и др. нау-

³⁰ Поштовани гледаоци – рекла је пластична спикерка, налик на барбику (Пантић М. *Новобеоградске йриче*).

³¹ Први пут ... стартовао сам у постави, Бек претплаћен на петорку само је обо-рио поглед када је Тренер саопштио ко почиње (Пантић М. *Новобеоградске йриче*).

³² Уто мали заузје став и ја већ поћох према њему, кад — улете пешкир (Михаиловић Д., *Кад су цвейтале ййикве*).

³³ Пирлита око њега куделна кошуља, као да се од нечег очајно брани (Марковић Бели Р., *Швайска коса*).

³⁴ Ласте су пискутале ластавичјим пискутањем (Павковић В., *Мачије очи*). Око поноћи су укључили парно грејање и у цевима је почело да пискуће (Павковић В., *Мачије очи*).

³⁵ Само фамилијарни надимак остаје, а и он понекад испрeметаних слогова, као неко словесах плетеније које до смрти ваља толковати (Марковић Бели Р., *Лајковачка йруга*). Иако Латини само што нису заузели пирг, он је као у бунилу ређао речи горчине, не заборављајући ниједну витицу, ниједно плетеније слова (Петровић Г., *Ойсада цркве Свейој Сйаса*).

³⁶ Нисам га [писмо] уврстила у ову књигу ... недостаје му „лични печат” (Ћирјанић Г. *Писма из Шйаније*).

ка), али и за преводилаштво, лекторске и медијске послове и сл. О правом значају Речника САНУ сублимирано сведоче и речи писца Горана Петровића, изречене на промоцији 19. тома: „Ко никада са другим није ширио чаршав, столњак, заставу – нека прелиста речник. Ко никада није видео лађу изблиза, ко никада није видео шта је све за градњу лађе потребно – нека прелиста речник. И исто то нека учини, нека прелиста речник, одреднице – ако му је до тога да ублажи бол, ако му је до утехе, ако му је до свакодневног говора, узвишене песме ... Уопште – ако му је стало до тога да одреди себе“ (Петровић 2016: 184).

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1959: Александар Белић, Увод, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, Београд, VII–XXVI.
- Бушуј 2010: Т. А. Бушуй, Основы современной теории контрастивной фразеологии, *Вестник Челябинского государственного университета* 29, *Филология. Искусствоведение*, 47–52.
- Вуловић 2017: Наташа Вуловић, Принципи и методе лексикографске обраде фразеолошке грађе у описном речнику савременог српског језика, у: *Пућевима речи. Зборник радова у часопису проф. Даринки Горџан-Премк*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Чигоја штампа, 259–268.
- Вуловић–Ђинђић–Радоњић 2008: Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Данијела Радоњић, Реч више о речнику САНУ, *Књижевности и језик* LV/1–2, Београд, 171–182.
- Горган Премк 1980а: Даринка Горган Премк, О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великим описним речницима, *Наш језик* XXIV/3, Београд, 107–114.
- Горган Премк 1980б: Даринка Горган Премк, О неким проблемима синтаксичке норме у Речнику САНУ, *Научни часопис слависта у Вукове дане* 10/1, Београд, 91–95.
- Горган Премк 2004: Даринка Горган Премк, Једно закаслело извињење, у: *Живој и дело академика Павла Ивића*, ур. Јудита Планкош, Суботица – Нови Сад – Београд, 289–292.
- Горган Премк 2017: Даринка Горган Премк, Српска лексикографија данас, *Јужнословенски филолог* LXXIII, Београд, 291–313.
- Грицкат 1960: Ирена Грицкат-Радуловић, Академијски речници и њихови задаци – поводом прве књиге Речника Српске академије наука, *Наш језик* X/7–10, Београд, 212–227.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ђинђић 2014: Марија Ђинђић, Деветнаести том Речника САНУ, *Наш језик* XLV/3–4, Београд, 115–119 [приказ].

- Ђинђић 2015: Марија Ђинђић, Лексика турског порекла у 19. тому Речника САНУ, у: *Пућевима српских идиома. Зборник у часић ѿроф. Радивоју Младеновићу ѿводом 65. роћендана*, ур. Милош Ковачевић, Владимир Поломац, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 479–488.
- Ивановић 2018: Ненад Ивановић, Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности, у: *Српска лексикографија од Вука до данас: каталог изложбе*, ур. Милосав Тешић, Рајна Драгићевић, Ненад Ивановић, Београд: САНУ – Савез славистичких друштава Србије, 65–79.
- Мршевић 1982: Драгана Мршевић-Радовић, О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику, у: *Лексикологија и лексикографија*, Београд – Нови Сад, 142–151.
- McCrum – Cran – MacNeil 1992: R. McCrum, W. Cran, R. MacNeil, *The Story of English*, New York: Penguin.
- Павковић 1984: Васа Павковић, Природа новоексерпиране грађе за Речник САНУ, у: *Лексикографија и лексикологија*, Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, Матица српска – Београд: САНУ, 109–115.
- Петровић 2016: Горан Петровић, Одреднице, *Трибина Библиотеке САНУ*, Српска академија наука и уметности, Год. IV, бр. 4, Београд, 182–184.
- Пешикан 1973–1974: Митар Пешикан, Трећина посла на изради Речника САНУ, *Наш језик XX/1–5*, Београд, 11–22.
- Ристић 2007: Стана Ристић, Прва лексикографска школа у Институту за српски језик САНУ, у: *Шездесет година Института за српски језик САНУ I*, ур. Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 131–149.
- Ристић 2014: Стана Ристић, Српске лексикографске институције. Београдска лексикографска школа, у: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 27–54.
- Ристић – Лазић Коњик 2016: Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Репрезентативност речника САНУ за етнолингвистичка истраживања: од лексикографске ка когнитивној дефиницији, у: *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених истраживања*, ур. Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 377–394.
- Упутства: *Упутства за израду „Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ“*, Београд: Институт за српски језик САНУ [интерно издање].

- Фекете 1993: Егон Фекете, О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, *Сјо година лексикографског рада у САНУ*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 21–49.
- Фекете 1997: Егон Фекете, Поводом петнаестог тома Речника САНУ, *Наш језик XXXII/1–2*, Београд, 45–51.
- Џонсон 1755: Samuel Johnson, *A Dictionary of the English Language*, printed by W. Strahan for J. and P. Knapton et al.

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗВОРИ

- Вуков Српски рјечник (1818): Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истаумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Сабрана дела Вука Караџића, II, Београд.
- Вуков Српски рјечник (1852): Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истаумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч.
- Једнотомни речник МС: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- OED: *Oxford English Dictionary, Second Edition*, I–XX, Oxford University Press, 1989.
- Речник МС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: САНУ – Институт за српски језик, 1959–.
- Речник ЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb, 1881–1975.

Nataša S. Vulović

Marija S. Đinđić

Danijela M. Radonjić

IN THE SECOND HALF OF THE SASA DICTIONARY. TWENTY VOLUMES OF THE SERBIAN TESAUROS

S u m m a r y

The paper offers a general review regarding the conception, composition and writing of the Dictionary of Serbo-Croatian Literary Language and Vernaculars (RSA), its scientific and lexicographic importance, information and data it provides. Special attention is paid to the 20th volume of the RSA.